

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

เมื่อกล่าวถึงภาษาถิ่นของไทยย่อมเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่ามีอยู่ 4 ภาษา คือ ภาษาไทยถิ่นเหนือ ภาษาไทยถิ่นอีสาน ภาษาไทยถิ่นกลาง และภาษาไทยถิ่นใต้ และมักจะเข้าใจกันว่าภาษาถิ่นทั้ง 4 ภาษานั้น ใช้พูดกันอยู่ในภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคใต้ตามลำดับ อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงนั้น พบว่า บางจังหวัดที่อยู่ในภาคหนึ่งกลับไปใช้ภาษาของอีกภาคหนึ่ง ตัวอย่างเช่น จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเป็นจังหวัดในภาคเหนือ แต่ส่วนใหญ่พูดภาษาไทยถิ่นกลาง เป็นต้น นอกจากนี้ในบางจังหวัดพบว่า มีภาษาไทยถิ่นปรากฏอยู่ถึง 2 หรือ 3 ภาษา เช่นจังหวัดนครราชสีมา มีทั้งภาษาไทยถิ่นอีสานและภาษาไทยถิ่นกลาง ในจังหวัดอุดรธานี มีบางอำเภอพูดภาษาไทยถิ่นเหนือ บางอำเภอพูดภาษาไทยถิ่นกลาง และอีกหลายอำเภอพูดภาษาไทยถิ่นอีสาน (ชลิดา วิจารณ์วุฒิ, 2533:1) ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าบริเวณที่พูดภาษาไทยถิ่นกลางอาจจะไม่ใช่บริเวณเดียวกันกับที่ได้กำหนดว่าเป็นภาคกลางตามเขตการปกครอง

จังหวัดเลยนั้นตั้งอยู่เหนือสุดของภาคอีสาน ห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 558 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีแม่น้ำโขงและแม่น้ำเหือง เป็นแนวพรมแดน
ทิศใต้	ติดต่อกับกิ่งอำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดขอนแก่น กิ่งอำเภอโนนสะอาด อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดหนองคาย อำเภอโนนสะอาด อำเภอเมือง อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดอุดรธานี อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอชาติตระการ อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

จากสภาพแวดล้อมของจังหวัดที่มีการคมนาคมติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงและประเทศเพื่อนบ้าน ทำให้ประชากรของจังหวัดนี้มีโอกาสสื่อสารด้วยภาษาไทยถิ่น ซึ่งมีทั้งภาษาไทยถิ่นกลาง ภาษาไทยถิ่นเหนือ และภาษาไทยถิ่นอีสานปะปนกัน ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญที่จะ

วางแผนทางการศึกษา โดยศึกษาว่าในจังหวัดเลย มีภาษาไทยถิ่นกลาง ภาษาไทยถิ่นเหนือ และภาษาไทยถิ่นอีสาน ใช้พูดกันในบริเวณใดของจังหวัด อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษารายละเอียด และในด้านการเรียนการสอนในโอกาสต่อไป

นอกจากนี้การศึกษามิติศาสตร์ภาษาถิ่น (dialect geography) ยังสอดคล้องกับนโยบายสำคัญประการหนึ่งของรัฐบาลคือ รัฐบาลได้ให้ความสำคัญของการพัฒนาชนบท และได้จัดตั้งหน่วยงานเร่งรัดพัฒนาชนบทขึ้น แต่การพัฒนาจะได้ผลดีย่อมต้องมีพื้นฐานของการใช้ภาษา อันจะก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน และการที่เข้าถึงจิตใจของประชาชนในท้องถิ่นได้นั้น ภาษาถิ่นเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับบุคลากรที่ไม่ใช่คนท้องถิ่น ยิ่งไปกว่านั้นภาษาถิ่นยังมีส่วนสำคัญมากที่จะเชื่อมโยงสายสัมพันธ์ของคนไทยถิ่นต่าง ๆ ให้มีความสามัคคี สื่อสารกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์การใช้ศัพท์แทนหน่วยความหมาย และพิจารณาการกระจายศัพท์ในท้องที่ต่าง ๆ ของจังหวัดเลย
2. เพื่อกำหนดแนวแบ่งเขตภาษาในแผนที่ โดยใช้คำศัพท์เป็นเกณฑ์

สมมติฐานในการวิจัย

ภาษาไทยถิ่นที่ใช้ในจังหวัดเลยมีทั้งภาษาไทยถิ่นกลาง ภาษาไทยถิ่นเหนือ และภาษาไทยถิ่นอีสาน

ขอบเขตของการวิจัย

1. เป็นการศึกษาเฉพาะภาษาไทยถิ่นที่พูดกันในท้องที่ต่าง ๆ 9 อำเภอ 3 กิ่งอำเภอ ในจังหวัดเลย ได้แก่ อำเภอเมืองเลย อำเภอวังสะพุง อำเภอภูกระดึง อำเภอเชียงคาน อำเภอปากชม อำเภอท่าลี่ อำเภอภูเรือ อำเภอด่านซ้าย อำเภอนาแห้ว กิ่งอำเภอนาด้วง กิ่งอำเภอภูหลวง และกิ่งอำเภอผาขาว

2. ศึกษาโดยใช้หน่วยอรรถ (หน่วยความหมาย) จำนวน 30 หน่วยอรรถ ซึ่งเป็นหน่วยอรรถที่มีคำศัพท์แตกต่างกันระหว่างภาษาไทยถิ่นกลาง ภาษาไทยถิ่นเหนือ และภาษาไทยถิ่นอีสาน
3. ผู้บอกภาษาจะเป็น ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ หรือผู้อำนวยการ โรงเรียนในสังกัดสำนักงานการศึกษาแห่งชาติ จังหวัดเลย ทุกโรงเรียนจำนวน 452 โรงเรียน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลของการวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่ต้องการศึกษาลักษณะทางภาษาของภาษาไทยถิ่นจังหวัดเลย โดยละเอียดต่อไป
2. เพื่อเป็นแนวทางในการทำภูมิศาสตร์ภาษาถิ่นจังหวัดอื่น ๆ
3. เป็นการเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับลักษณะของคำศัพท์ที่ใช้แทนหน่วยอรรถหรือหน่วยความหมายเดียวกัน
4. ทำให้รู้ลักษณะการกระจายคำศัพท์ในท้องที่ต่าง ๆ ของจังหวัดเลย
5. เป็นประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนวิชาภาษาถิ่น ภาษาศาสตร์เปรียบเทียบ ภาษาศาสตร์เชิงประวัติ และภาษาศาสตร์สังคม
6. เป็นการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์ของคนท้องถิ่นอีสานกับคนไทยถิ่นต่าง ๆ ให้มีความเข้าใจอันดีต่อกัน และสื่อสารกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ
7. เป็นการเพิ่มพูนความรู้ด้านภาษาถิ่นให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จรูญ บุญพันธ์ และ วันทนี พันธ์ชาติ เรื่อง "การศึกษาการกระจายของศัพท์ในประเทศไทย" (2524) เป็นการศึกษาศัพท์ของภาษาไทยถิ่นทุกภาคทั่วประเทศ โดยใช้วิธีการทางภูมิศาสตร์ภาษา เพื่อดูการกระจายของศัพท์ในถิ่นต่าง ๆ ว่า หน่วยอรรถแต่ละหน่วยอรรถมีการกระจายของศัพท์เป็นอย่างไร และมีความสัมพันธ์กันระหว่างศัพท์แต่ละถิ่น เช่นไร การแบ่งถิ่นได้แบ่งตามเขตการปกครองออกเป็น 4 ภาค คือ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

บริเวณที่กำหนดจะทำการศึกษา ผู้วิจัยได้แบ่งพื้นที่ทั่วประเทศออกเป็น 51 พื้นที่ แต่

ละพื้นที่ย่อยได้ลากเส้นทแยงมุมตัดกัน และทำวงกลมรัศมี 1 นิ้ว โดยให้จุดตัดกันของเส้นทแยงมุมนั้นเป็นศูนย์กลาง วงกลมนี้คือจุดที่ผู้วิจัยเลือกเป็นตัวแทนของบริเวณที่จะทำการศึกษา ใช้วิธีการเก็บข้อมูลทางไปรษณีย์ โดยส่งแบบสอบถามไปยังครูใหญ่ หรืออาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนประชาบาลประจำหมู่บ้านที่คัดเลือกเป็นตัวแทน บริเวณละ 2 หมู่บ้าน รวมเป็น 102 หมู่บ้าน

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้นำข้อมูลคำศัพท์ที่เก็บรวบรวมมาได้ มาแสดงลงในตาราง เพื่อเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของการใช้ศัพท์ ในแต่ละภาคมีศัพท์หลายศัพท์ที่ใช้สำหรับแต่ละหน่วยย่อย ได้พิจารณาการใช้ศัพท์สามัญประจำภาค โดยพิจารณาศัพท์ที่มีการใช้ 60 เปอร์เซ็นต์ ของแต่ละภาค

จำลอง คำบุณชู เรื่อง "ภาษาถิ่นย่อยของคำเมืองในจังหวัดลำปาง : การศึกษาศัพท์" (2528) เป็นการศึกษาการแปรของศัพท์ในภาษาคำเมืองที่อยู่ในจังหวัดลำปาง วิเคราะห์ลักษณะความแตกต่างของศัพท์ และนำผลของการศึกษามาแบ่งเขตภาษาถิ่นย่อย ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ได้จากการนำหน่วยย่อยจำนวน 142 หน่วยย่อย ไปสอบถามประชาชนในจังหวัดลำปางทุกหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 1 คน ซึ่งรวมจุดเก็บข้อมูลทั้งหมด 641 จุด และได้ข้อมูลกลับคืนมา 577 จุด

ผลการวิจัยแสดงว่าเส้นแบ่งเขตศัพท์โดยรวมตัวกันหนาแน่นในบริเวณใด บริเวณหนึ่งของจังหวัดลำปางอย่างชัดเจน แต่พอจะแบ่งเขตภาษาถิ่นย่อยของคำเมืองในจังหวัดลำปาง โดยการคำนวณจำนวนศัพท์ที่อำเภอต่าง ๆ ใช้เหมือนกัน ได้เป็น 2 ถิ่นย่อยคือ ภาษาถิ่นย่อยลำปางตอนเหนือ ได้แก่ ภาษาที่ใช้ในอำเภอวังเหนือ กิ่งอำเภอเมืองปาน อำเภอแจ้ห่ม อำเภองาว อำเภอห้างฉัตร อำเภอเมืองลำปาง กิ่งอำเภอแม่เมาะ อำเภอเสริมงาม อำเภอเกาะคา อำเภอแม่ทะ อำเภอสบปราบ และภาษาถิ่นย่อยลำปางตอนใต้ ได้แก่ ภาษาที่ใช้ในอำเภอเถิน และอำเภอแม่พริก

นอกจากนี้ศัพท์ต่าง ๆ ที่ใช้แทนหน่วยย่อยเดียวกันมีลักษณะความแตกต่างกัน 3 ลักษณะ คือ แตกต่างกันทางลักษณะโครงสร้างของคำ ลักษณะการใช้คำ และธรรมชาติของภาษา

ชลิตา โรจนวัตินวุติ เรื่อง "ภูมิศาสตร์ภาษาไทย 4 ถิ่น : การศึกษาเชิงจำกัด" (2533) เป็นการศึกษาที่มีจุดประสงค์จะกำหนดเขตของภาษาไทยถิ่นทั้ง 4 ภาษา โดยใช้เกณฑ์ความแตกต่างทางด้านศัพท์ หน่วยย่อยที่นำมาศึกษามีจำนวน 4 หน่วย ซึ่งได้รับเลือก

แล้วว่ามีคุณสมบัติสำคัญ คือประกอบด้วยศัพท์ประจำถิ่น 4 ศัพท์ การเก็บข้อมูลทำโดยส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์ โดยส่งไปยังทุกอำเภอในประเทศไทย และคัดเลือกให้ศึกษาธิการอำเภอเป็นผู้ตอบแบบสอบถาม

โดยการนำใช้เกณฑ์ทางด้านศัพท์ พบว่าสามารถกำหนดเขตของภาษาไทยถิ่นทั้ง 4 ภาษาได้คือ เขตภาษาไทยถิ่นเหนือ เขตภาษาไทยถิ่นอีสาน เขตภาษาไทยถิ่นกลาง และเขตภาษาไทยถิ่นใต้ พร้อมกันนี้ยังพบบริเวณรอยต่อของภาษาอีก 6 แห่งด้วย เมื่อเปรียบเทียบเขตของภาษาไทยถิ่นกับเขตของภาคทั้ง 4 ตามเกณฑ์การปกครอง อันได้แก่ ภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคใต้ พบว่าไม่ได้ครอบคลุมพื้นที่เดียวกันเสียทีเดียว

ปานดา นาคพันธวงศ์ เรื่อง "ภูมิศาสตร์ภาษาจังหวัดอุดรดิตถ์ : การศึกษาโดยใช้คำศัพท์" (2530) มุ่งที่จะศึกษาว่าในจังหวัดอุดรดิตถ์ ภาษาไทยถิ่นกลาง ภาษาไทยถิ่นเหนือ และภาษาถิ่นอีสาน มีใช้อยู่บริเวณใดบ้าง โดยอาศัยการศึกษาศัพท์เป็นเกณฑ์ จากนั้นจึงนำผลการศึกษามาทำแผนที่ภาษา นอกจากนี้ยังได้ศึกษาระบบวรรณยุกต์ในบริเวณที่พบว่าใช้ศัพท์ภาษาถิ่นแต่ละภาษาด้วย เพื่อนำมาเป็นข้อสนับสนุนการกระจายของคำศัพท์

การศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม โดยใช้ศัพท์แทนหน่วยวรรณ 30 หน่วยวรรณ ผู้ตอบแบบสอบถามเป็นอาจารย์ใหญ่ของทุกกลุ่มโรงเรียน กลุ่มละ 3 โรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุดรดิตถ์ จำนวน 126 คน

ผลของการศึกษาพบว่าสามารถแบ่งพื้นที่ของจังหวัดนี้ออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ บริเวณทางตอนเหนือของจังหวัด จะใช้ศัพท์ภาคเหนือเป็นส่วนใหญ่ บริเวณตอนใต้ของจังหวัดใช้ศัพท์ภาษาไทยถิ่นกลางเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังพบว่ามีแนวแบ่งเขตภาษาอยู่ 2 แนวคือ แนวแบ่งเขตภาษาไทยถิ่นเหนือกับภาษาไทยถิ่นอีสาน และแนวแบ่งเขตภาษาไทยถิ่นเหนือกับภาษาไทยถิ่นกลาง และจากการศึกษาระบบวรรณยุกต์ในจังหวัดนี้พบว่ามี การแยกบริเวณที่ใช้ภาษาถิ่น 3 ถิ่น สอดคล้องกับการแยกบริเวณโดยอาศัยศัพท์เป็นเกณฑ์

วรรณพร ทองมาก เรื่อง "แนวแบ่งเขตภาษาไทยกลางกับภาษาถิ่นใต้โดยใช้คำศัพท์เป็นเกณฑ์" (2526) ศึกษาบริเวณที่เป็นรอยต่อของภาษาไทยถิ่นกลาง และภาษาถิ่นใต้คือพื้นที่ที่ติดต่อกันของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และชุมพร โดยศึกษาการแปรของศัพท์ โดยใช้หน่วยวรรณ 120 หน่วยวรรณ และเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยตนเอง

ผลของการศึกษาพบบริเวณที่เป็นแนวแบ่งเขตระหว่างภาษาไทยถิ่นกลาง และภาษา

ไทยถิ่นใต้ ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่ตอนบนของอำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เรื่อยลงมายังตอนบนของอำเภอบางสะพานของจังหวัดเดียวกัน ซึ่งเป็นอำเภอที่มีเขตติดต่อกัน จากจำนวนหน่วยรรถทั้งสิ้น 120 หน่วยรรถ พบว่ามีเพียง 37 หน่วยรรถเท่านั้นที่นำมากำหนดแนวแบ่งเขตนี้ได้

แม้ว่างานของวรรณพรจะสามารถกำหนดบริเวณที่เป็นแนวแบ่งเขตระหว่างภาษาไทยถิ่นกลางและภาษาไทยถิ่นใต้ได้ แต่หน่วยรรถที่นำมาใช้นั้นไม่ใช่หน่วยรรถที่ประกอบด้วยศัพท์ที่แปรไปตามถิ่นทั้งสิ้น ซึ่งเป็นไปได้ว่าหากใช้หน่วยรรถที่มีคุณสมบัติประกอบด้วยศัพท์ที่แปรไปตามถิ่นทั้งสิ้น ผลของการศึกษาอาจจะแตกต่างกัน

วารีย์ วิสกุล เรื่อง "ภูมิศาสตร์ภาษาจังหวัดสุโขทัย : การศึกษาโดยใช้ศัพท์" (2526) ศึกษาว่าในจังหวัดสุโขทัยมีการใช้ภาษาถิ่นใดบ้าง แต่ละภาษาถิ่นพุดอยู่ในบริเวณใดของจังหวัด และนำผลของการศึกษามาทำแผนที่ภาษาของจังหวัดสุโขทัย โดยใช้หน่วยรรถ 20 หน่วยรรถที่มีความแตกต่างกันของคำศัพท์ ภาษาไทยถิ่นกลาง ภาษาไทยถิ่นเหนือ และภาษาไทยถิ่นอีสาน

ผลของการศึกษาสรุปได้ว่า ในจังหวัดสุโขทัยมีภาษาถิ่นใช้อยู่ 3 ภาษา คือ ภาษาไทยถิ่นกลาง ภาษาไทยถิ่นเหนือ และภาษาไทยถิ่นอีสาน นอกจากนั้นยังมีภาษาของชนกลุ่มน้อยคือ ภาษากะเหรี่ยง ภาษาที่ใช้พูดกันมากที่สุดคือภาษาไทยถิ่นกลาง ใช้พูดกันอยู่ในบริเวณพื้นที่ที่เป็นที่ราบทางทิศตะวันออก และทิศใต้ของจังหวัด ภาษาไทยถิ่นอีสานมีพูดกันอยู่ในบางหมู่บ้านของตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย และตำบลคลองมะพลับ อำเภอศรีนคร ภาษาไทยถิ่นเหนือส่วนใหญ่พุดกันอยู่ในบริเวณพื้นที่ที่เป็นภูเขาทางเหนือ เป็นบริเวณที่มีการใช้ภาษาปะปนกันอยู่ระหว่างภาษาไทยถิ่นกลาง และภาษาไทยถิ่นเหนือ นอกจากนี้ยังพบว่าในจังหวัดสุโขทัยมีบางส่วนของแนวแบ่งเขตภาษาระหว่างภาษาไทยถิ่นเหนือ และภาษาไทยถิ่นกลางอยู่ระหว่างอำเภอทุ่งเสลี่ยม กับอำเภอศรีสำโรง และอยู่ในบริเวณตอนเหนือของอำเภอศรีสัชนาลัย ส่วนภาษาของชนกลุ่มน้อย คือภาษากะเหรี่ยงนั้น พบว่าพุดกันอยู่ในบริเวณบางหมู่บ้านของตำบลแม่สำ เขตอำเภอศรีสัชนาลัย

วิจินต์ ภาณุพงศ์ เรื่อง "ภูมิศาสตร์คำศัพท์ในจังหวัดนครราชสีมา" (2529) มีจุดประสงค์ที่จะกำหนดแนวแบ่งเขตภาษาถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา โดยใช้ศัพท์เป็นเกณฑ์ การเก็บข้อมูลภาคสนามเก็บจากผู้บอกภาษา 25 คน ใน 25 หมู่บ้าน 16 อำเภอ

ผลของการวิจัยสรุปได้ว่ามีแนวแบ่งเขตภาษาซึ่งเกิดจากเส้นแบ่งเขตศัพท์ที่ทับกันสนิทอย่างชัดเจน 53 เส้นของหน่วยอรรถศัพท์แปร-2 (นป-2) จำนวน 39 ราย นป-3 จำนวน 10 ราย และ นป-4 จำนวน 4 ราย แยกภาษาถิ่นที่พูดในจังหวัดนี้ออกเป็น 2 กลุ่มคือภาษาถิ่นกลุ่มไทยโคราช และภาษาถิ่นกลุ่มไทยอีสาน กลุ่มแรกพูดในบริเวณพื้นที่ประมาณ 3/4 ของพื้นที่ทั้งจังหวัด กลุ่มที่สองพูดในบริเวณย่อย ๆ ซึ่งกระจายกันอยู่ 4 แห่ง ทางทิศเหนือ ตะวันออก และตะวันตกเฉียงใต้ ศัพท์ที่พบในภาษาไทยโคราช ส่วนใหญ่เป็นศัพท์ภาคกลาง ส่วนศัพท์ที่พบในภาษาไทยอีสานส่วนใหญ่เป็นศัพท์ภาคอีสาน

แนวแบ่งเขตภาษานี้ยังมีหลักฐานด้านเสียงมาสนับสนุนอีก 2 ด้าน คือ ด้านการกระจายพยัญชนะ สระ และด้านระบบวรรณยุกต์ของภาษาถิ่นแต่ละถิ่น การศึกษาด้านเสียงเหล่านี้ ทำให้แบ่งภาษาไทยโคราชออกเป็นกลุ่มย่อยได้ด้วย หลักฐานการกระจายพยัญชนะ สระ มีแนวโน้มที่จะแบ่งภาษาไทยโคราชออกเป็นกลุ่มย่อยตะวันออกและตะวันตก ส่วนหลักฐานด้านระบบวรรณยุกต์ ได้แสดงการแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยเหนือและใต้

วันทนีย์ พันธชาติ เรื่อง "ภาษาถิ่นย่อยของคำเมือง : การศึกษาศัพท์" (2526) เป็นการศึกษาศัพท์ในคำเมืองเพื่อนำผลที่ได้ไปแบ่งเขตภาษาถิ่นย่อยของคำเมืองใน 8 จังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย ซึ่งได้แก่จังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ และน่าน โดยใช้คำศัพท์ที่มีการใช้ในบริเวณต่าง ๆ แตกต่างกันจำนวน 63 หน่วยอรรถ ผู้ตอบแบบสอบถามเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนประถมศึกษาของหมู่บ้าน จำนวน 125 หมู่บ้าน

ผลของการศึกษาพบว่า มีเส้นแบ่งเขตภาษาที่สำคัญจำนวน 44 เส้น แบ่งบริเวณที่ศึกษาลักษณะเดียวกัน คือ เป็นเส้นยาวลากจากทางตอนเหนือของบริเวณที่ศึกษาลงมายังตอนใต้ของบริเวณที่ศึกษา เส้นแบ่งเขตเหล่านี้เกาะกลุ่มกันอย่างหนาแน่นในบริเวณหนึ่ง ทำให้สรุปได้ว่าคำเมืองแบ่งเป็นภาษาถิ่นย่อยได้ 2 ภาษา คือ คำเมืองตะวันตกใช้พูดกันในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ ลำพูน และเชียงราย ส่วนคำเมืองตะวันออก ใช้พูดกันในจังหวัดลำปาง แพร่ น่าน และพะเยา

สมทรง บุรุษพันธ์ "การกระจายศัพท์ในจังหวัดพิษณุโลก" (2534) ศึกษาการกระจายของศัพท์ในจังหวัดพิษณุโลก เพื่อที่จะนำมาตัดสินว่าจังหวัดพิษณุโลกที่มีภาษาถิ่นใช้หลายภาษา ได้แก่ภาษาไทยถิ่นเหนือ ภาษาไทยถิ่นอีสาน และภาษาไทยถิ่นกลาง ควรจะจัดไว้ในภาค

กลางหรือภาคเหนือของประเทศไทย เพราะเป็นจังหวัดที่อยู่กึ่งกลางของ 2 ภาคนี้ โดยการส่งแบบสอบถามจำนวน 100 หน่วยอรรถ ไปยังอาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนประจำ ตำบลทุกตำบลในจังหวัดพิษณุโลก

ผลของการศึกษาเสนอในรูปของแผนที่ แสดงการกระจายของศัพท์และให้ข้อสรุปไว้ว่า มีการใช้ภาษาไทยถิ่นกลางในเกณฑ์เฉลี่ยสูงกว่าภาษาไทยถิ่นอื่น ๆ จึงจัดได้ว่าจังหวัดพิษณุโลกอยู่ในภาคกลางของประเทศไทย

สลับ เปี่ยมเพิ่มพูล เรื่อง "ภูมิศาสตร์คำศัพท์ภาษาไทยในจังหวัดบุรีรัมย์" (2529) เป็นการศึกษาแนวแบ่งเขตภาษาของภาษาถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้ศัพท์เป็นเกณฑ์ ผู้กรอกแบบสอบถามเป็นกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านทุกตำบล จำนวน 127 ชุด ใช้หน่วยอรรถจำนวน 30 หน่วยอรรถ

ผลของการวิจัยแสดงให้เห็นว่า มีแนวแบ่งเขตภาษาเกิดจากเส้นแบ่งกลุ่มศัพท์ที่ทับกันสนิทชัดเจน จำนวน 15 เส้น และแนวแบ่งเขตภาษานี้ได้แบ่งภาษาไทยถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์ออกเป็นสองกลุ่ม ได้แก่ภาษาไทยโคราช และภาษาไทยถิ่นอีสาน แต่ละกลุ่มยังแบ่งบริเวณออกเป็นกลุ่มย่อยได้อีก

บริเวณกลุ่มภาษาไทยโคราช ส่วนใหญ่อยู่ในเขตอำเภอนางรอง และกิ่งอำเภอปะคำ มีบางส่วนอยู่ในเขตอำเภอละหานทราย

สุภาวดี กองสุวรรณ เรื่อง "การศึกษาการกระจายของคำศัพท์ในจังหวัดเลย" (2531) เป็นการศึกษาการกระจายของคำศัพท์ว่าภาษาไทยถิ่นกลาง ภาษาไทยถิ่นเหนือ และภาษาไทยถิ่นอีสาน ใช้กันในบริเวณใดบ้างของจังหวัดเลย จากนั้นนำผลการศึกษามาทำแผนที่ นอกจากนี้ยังศึกษาถึงความแตกต่างขององค์ประกอบทางสังคมว่า มีอิทธิพลต่อการใช้คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นกลาง ภาษาไทยถิ่นเหนือ และภาษาไทยถิ่นอีสานหรือไม่อย่างไร

จากการศึกษาครั้งนี้พบว่าจังหวัดเลยมีอัตราการใช้คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นอีสานสูงกว่าภาษาไทยถิ่นอื่น ๆ ส่วนความแตกต่างของการใช้คำศัพท์ในภาษาไทยถิ่นทั้ง 3 นั้น สามารถแบ่งบริเวณพื้นที่ของจังหวัดออกเป็น 3 เขต ตามลักษณะของภูมิประเทศ คือ (1) เขตภูเขาสูง ได้แก่อำเภอด่านซ้าย อำเภอนาแห้ว อำเภอท่าลี่ อำเภอภูเรือ ตลอดจนถึงที่ติดต่อกับบริเวณเขตที่ราบลุ่ม อันได้แก่ อำเภอเมือง ใช้ภาษาไทยถิ่นกลาง และภาษาไทยถิ่นเหนือ เป็นส่วนใหญ่ (2) เขตที่ราบเชิงเขา ได้แก่ อำเภอภูกระดึง อำเภอปากชม กิ่งอำเภอนา

ด้วง และกิ่งอำเภอกุหลาบ ตลอดจนพื้นที่ที่ติดต่อกับบริเวณเขตที่ราบลุ่ม ได้แก่ อำเภอสระบุรี
ใช้คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นอีสานเป็นส่วนใหญ่ (3) เขตที่ราบลุ่ม ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอ
เขียงคาน และอำเภอสระบุรี บริเวณส่วนใหญ่ใช้คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นอีสาน และพบว่า
อัตราการใช้ภาษาไทยถิ่นนี้อยู่ระหว่างเขตภูเขาสูง และเขตที่ราบเชิงเขา ขณะเดียวกันก็
ใช้คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นอีสานปนกับคำศัพท์ภาษาไทยถิ่นกลาง และคำศัพท์ภาษาไทยถิ่นเหนือ

จากการหาอัตราร้อยละของปริมาณการใช้คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นของผู้บอกภาษาจังหวัด
เลย สามารถแบ่งเขตภาษาได้ 4 เขตคือ เขตภาษาไทยถิ่นเหนือ ได้แก่ อำเภอด่านซ้าย
อำเภอกู่เรือ และอำเภอนาแห้ว เขตภาษาไทยถิ่นกลาง ได้แก่ อำเภอด่านซ้าย อำเภอ
กู่เรือ อำเภอท่าลี่ และอำเภอเมือง เขตภาษาไทยถิ่นอีสาน ได้แก่ อำเภอกู่เรือ อำเภอ
เขียงคาน อำเภอปากชม กิ่งอำเภอนาด้าง และกิ่งอำเภอกุหลาบ เขตภาษาไทยเฉพาะถิ่น
ได้แก่ อำเภอนาแห้ว และกิ่งอำเภอกุหลาบ

คำนิยามของศัพท์ที่ใช้ในงานวิจัยฉบับนี้

หน่วยอรรถ หมายถึง หน่วยของความหมายแต่ละหน่วยอรรถ อาจแทนได้ด้วยศัพท์
จำนวน 1 ศัพท์ หรือมากกว่าก็ได้ ในการแสดงหน่วยอรรถจะใช้ภาษาไทยมาตรฐาน
(ภาษาไทยถิ่นกลาง) แสดงอยู่ในเครื่องหมายอัฒประกาศ " "

คำ หมายถึง ข้อมูลดิบที่ผู้บอกภาษาใช้แทนหน่วยอรรถแต่ละหน่วยอรรถ ซึ่งยังไม่ได้
ผ่านการวิเคราะห์

ศัพท์ หมายถึง คำหนึ่งคำ ที่วิเคราะห์แล้วว่า เป็นสมาชิกของหน่วยอรรถแต่ละหน่วย
อรรถ แต่ละศัพท์อาจมีรูปแปรหรือไม่ก็ได้

รูปแปร หมายถึง รูปของศัพท์เดียวกัน ซึ่งอาจแตกต่างกันในเรื่องของพยางค์ หรือใน
เรื่องของพยัญชนะ สระ วรรณยุกต์เรื่องหนึ่ง

แผนที่ภาษา คือ แผนที่ที่ใช้ในการแสดงความแตกต่างของภาษาถิ่นในแง่ต่าง ๆ ใน
งานวิจัยนี้แสดงความแตกต่างของการใช้ศัพท์ภาษาไทยถิ่น

แนวแบ่งเขตภาษา หมายถึง บริเวณที่แยกภาษาไทยถิ่น 2 ภาษาที่ใช้ศัพท์ต่างกัน
อย่างเห็นได้ชัด

บริเวณรอยต่อของภาษา หมายถึง บริเวณที่ใช้ภาษาไทยถิ่นมากกว่า 1 ภาษาปะปนกัน